КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

СЕНЧЕНКО Наталія Миколаївна

УДК 015 (477)(091)"1919/1969"

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ БІБЛІОГРАФІЇ УКРАЇНИ (1919 –1969 рр.)

07.00.08 – книгознавство, бібліотекознавство
та бібліографознавство

Автореферат
дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата історичних наук

Київ – 1999

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Київському національному університеті культури і мистецтв Міністерства культури і мистецтв України.

Науковий керівник кандидат педагогічних наук, професор
Загуменна Віра Вікторівна, завідувач кафедри бібліографознавства Київського національного університету культури і мистецтв.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Омельчук Володимир Юхимович, завідувач відділу національної бібліографії Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського;

кандидат педагогічних наук, доцент
Пашкова Валентина Степанівна, директор інформаційного центру посольства США в Україні.

Провідна установа Харківська державна академія культури:
кафедра бібліографознавства,
кафедра документознавства.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Інтеграція України у світове співтовариство, входження її в єдиний інформаційний простір не можливі без розвиненої системи національної бібліографії, що є тим джерелом, звідки можна черпати інформацію про науковий та інтелектуальний потенціал держави.

У зв'язку з цим актуальною проблемою сьогодні є вивчення процесу становлення та розвитку державної бібліографії як складової частини національної бібліографії. Важливим тут постає аналіз історичного процесу, встановлення закономірностей розвитку цієї важливої сфери суспільної діяльності.

"Державна бібліографія – *бібліографія,* призначенням якої є реєстрація всіх документів, опублікованих на території держави шляхом видання чи депонування у бібліографічних посібниках"[1].

До 1917 року державна реєстрація творів друку в Україні не проводилась. Головна причина – відсутність української державності. Протягом XIX ст. на терені України в галузі бібліографії працювали окремі наукові установи, вищі учбові заклади, бібліотеки, видавничі і книготорговельні організації, але відомостей про їх бібліографічну роботу дуже мало. Бібліографія не була для них першочерговим завданням.

Із заснування центру державної бібліографії – Головної Книжної Палати в Києві (1919) розпочався новий етап у розвитку української бібліографії. Виконуючи свої функції, Головна Книжна Палата, а згодом Українська книжкова палата (1922) накопичила чималий досвід бібліографічної роботи, що потребує наукового вивчення й опрацювання.

Проблеми створення Книжкової палати неодноразово привертали до себе увагу науковців. Перша спроба об'єднати бібліографів у межах усієї України і започаткувати центр державної бібліографії відноситься ще до періоду діяльності Бібліографічної комісії при Науковому товаристві ім. Т.Шевченка. Інші спроби організації бібліографічної роботи та започаткування державної реєстрації української друкованої продукції належать Українській Центральній раді (Бібліотечно-архівний відділ), Гетьманату (Управління в справах друку при Міністерстві внутрішніх справ),

[1] Короткий термінологічний словник із бібліографознавства та соціальної інформатики / Уклад. Г.М. Швецова-Водка Г.В.Сілкова та ін. – К.: Кн. пал.

Директорії УНР (Архівно-бібліотечний відділ).

Сьогодні в Україні відбувається процес становлення державної бібліографії, що опирається на новітні інформаційні технології і використання комп'ютерної техніки в бібліографічній діяльності. Як наслідок, виникає ряд проблем, пов'язаних зі створенням та функціонуванням у суспільстві бібліографічної інформації на новому рівні. Бібліографічні посібники, представлені як на нових носіях інформації, так і в традиційній формі і в майбутньому будуть відігравати значну роль в науково-дослідній, управлінській, навчальній, видавничій, книготорговельній діяльності. Тому надзвичайно актуальним є питання вивчення багаторічного досвіду створення бібліографічної продукції, формування критеріїв відбору видань для реєстрації в органах державної бібліографії, дослідження змін, що відбувались у процесі розвитку бібліографічної діяльності.

Знання еволюції бібліографічного опису, особливостей змін, що відбувались за окремий проміжок часу дозволить з максимальною повнотою використовувати відомості для удосконалення бібліографічної діяльності. Ці та інші проблеми заслуговують на спеціальне історико-бібліографознавче дослідження, тим більше, що існуюча історіографія окремих аспектів обраної теми потребує наукового переосмислення, поглиблення, доповнення і узагальнення.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 1919–1969 рр., тобто період становлення і розвитку української державної бібліографії, коли відбувалось утворення центру державної бібліографії – Книжкової палати України, формування системи державних бібліографічних покажчиків та удосконалювались критерії відбору книжкової продукції та методика бібліографічного опису.

Джерельною базою дослідження були матеріали архівів: Інституту рукописів Національної бібліотеки України ім.В.Вернадського ф. 47, ф.48, ; Архіву вищих органів державної влади та управління України ф.2, ф.166, ф.177, ф.2201, ф.2582; літописи та інструктивно-методичні матеріали Книжкової палати України, інструктивно-методичні матеріали Всесоюзної книжкової палати.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконувалось у рамках наукової програми "Документальна пам'ять України" кафедри "Документальних інформаційних систем" та є складовою частиною наукових досліджень кафедри "Бібліографознавства" Київського

національного університету культури і мистецтв, а також є частиною Стратегічного плану розвитку Книжкової палати України.

Мета дослідження. Реконструкція процесу становлення та розвитку державної бібліографії України за 50 років (1919 - 1969 рр.) функціонування центру державної бібліографії – Книжкової палати України.

Для досягнення мети дослідження поставлено такі завдання:

- виявити і ввести до наукового обігу нові архівні матеріали і документи, що дозволяють обгрунтувати основні етапи становлення та розвитку центру державної бібліографії України;
- дослідити особливості бібліографічної реєстрації книг;
- розкрити основні критерії відбору видань для реєстрації в органах державної бібліографії;
- простежити еволюцію правил бібліографічного опису книжкової продукції в органах державної бібліографії;
- проаналізувати структуру та дослідити методику складання державних бібліографічних покажчиків, а також особливості створення допоміжних бібліографічних покажчиків.

Наукова новизна дисертаційного дослідження. На основі залучення широкого кола архівних матеріалів і літературних джерел зроблено спробу об'єктивно висвітлити історію становлення та розвитку державної бібліографії України (1919–1969 рр.): встановлено послідовність історичних подій, що сприяли створенню центральної бібліографічної установи і визначено основні етапи розвитку державної бібліографії; досліджено особливості державної бібліографічної реєстрації книг в Україні; розкрито основні критерії відбору книжкових видань для реєстрації в органах державної бібліографії; проаналізовано методику опису книжкової продукції в органах державної бібліографії; проаналізовано еволюцію державних бібліографічних покажчиків та формування системи їх довідкового апарату.

Практичне значення дослідження. Висновки, що пропонує автор у дисертації уточнюють наукове знання про державну бібліографію України як необхідну складову суспільного прогресу, дають важливе теоретичне і практичне підгрунтя для удосконалення бібліографічних процесів при впровадженні нових інформаційних технологій. Матеріали дисертації використані у вищих навчальних закладах при створенні програм навчальних курсів з історії

бібліографії України. Результати дослідження можна використовувати для подальшої розробки історії української бібліографії та бібліографознавства .

Особистий внесок здобувача. Зроблено спробу реконструкції історії становлення та розвитку української державної бібліографії в період з 1919 по 1969 рр. Обгрунтовано історичну необхідність створення Книжкової палати як центру державної бібліографії.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження на кожному з його етапів обговорювались на засіданнях кафедр "Документальних інформаційних систем" та "Бібліографознавства" Київського національного університету культури і мистецтв, науково-методичній раді Книжкової палати України, на щорічних (1996 – 1998 рр.) конференціях факультету інформаційних систем і бібліотекознавства Київського національного університету культури і мистецтв, на 5-й ювілейній міжнародній конференції "Крим 98" "Бібліотеки та асоціації у світі, що змінюється: нові технології та нові форми співробітництва" (Судак, 1998 р.), міжнародній конференції "Бібліотека. Інформація. Суспільство" (Київ, 1998 р).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дослідження висвітлені в одноосібній монографії "Книжкова палата України. Становлення державної бібліографії"[2]; науково-допоміжному бібліографічному покажчику "Книжкова палата України (1919 – 1998 рр.)"[3]; в 11 одноосібних статтях у "Віснику Книжкової палати"; у збірнику матеріалів 5-ї ювілейної міжнародної конференції "Крим 98" "Бібліотеки та асоціації у світі, що змінюється: нові технології та нові форми співробітництва" (Судак, 1998 р.), (6 – 14 червня 1998 року).

Структура дисертації. Дисертаційне дослідження складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. Дисертація викладена на 173 сторінках. Список використаних джерел налічує 400 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обгрунтовано вибір теми, її актуальність, визначено мету і завдання дослідження, його хронологічні межі, показано зв'язок з науковими програмами, планами, розкрито наукову новизну

[2] Рец.: Швецова-Водка Г. Біля витоків державної бібліографії України // Вісник Книжкової палати. – 1999. - №3. – С.15 – 16.

[3] Рец.: Королевич Н. Ювілейна візитна картка Книжкової палати України // Вісник Книжкової палати. - 1999. - №4. – С.15 – 16.

та практичне значення отриманих результатів, подано інформацію про її апробацію.

У першому розділі "Історія організації Книжкової палати України" подано історіографію проблеми становлення та розвитку державної бібліографії, на основі аналізу архівних матеріалів розкриваються передумови, основні етапи та особливості створення Книжкової палати України, висвітлюються структура, організація роботи, фінансове та кадрове забезпечення центральної бібліографічної установи.

Наукова розробка даної проблеми розпочалася в рамках діяльності Бібліографічної комісії при Науковому товаристві ім. Т.Шевченка, що вперше в 1911 р. зробила спробу об'єднати бібліографів у межах усієї України. Першою спробою створення бібліографічного друкованого органу вважається журнал "Книгарь", що почав виходити з 1917 р. у "Видавничому Товаристві "Час" у Києві". У ньому існував розділ "Літопис Українського Письменства", де подавався перелік нових книг. Разом з цим усвідомлювалася потреба заснування спеціального архіву друкованої продукції. Цьому періоду історії української бібліографії присвячені роботи М.Ясинського, Ю.Меженка, Ю.Ковалевського, М.Годкевича, Т.Ківшар, Н.Королевич, Н.Стрішенець.

Окремі питання реєстрації української друкованої продукції до утворення Головної Книжної Палати висвітлювались у роботах: М.Годкевича (розглянуто особливості реєстрації української друкованої продукції початку XX ст.); І.Корнєйчика (подано основні засади методики складання бібліографічних посібників, добору, анотування і систематизації літератури); М.Сокурової, Є.Шамуріна (розглянуто методику розміщення матеріалу в "Книжной Летописи", де реєструвались і видання українського друку); М.Ясинського (представлена організація бібліографічної роботи в Західній Україні, подана характеристика видавництв і товариств, що здійснювали реєстрацію нових українських видань). Методику реєстрації друкованих видань після утворення Головної Книжної Палати досліджували Ю.Меженко, М.Ясинський, М.Багрич.

Особливості бібліографічного опису до започаткування центру державної бібліографії частково розкривають у своїх роботах Ю.Ковалевський, Л.Котенко.

Створенню спеціального державного архіву друку сприяли закони про обов'язковий примірник видань друку. В добу Української Центральної ради підготовлено "Законопроект про обов'язкову

надсилку друкарнями всіх видань" який зобов'язував друкарні надсилати по 11 примірників кожного видання до Бібліотечно-архівного відділу Міністерства народної освіти, що мав здійснювати реєстрацію, зберігання і розподіл серед книжкових інституцій нових видань. Проте втіленню цього закону перешкодили політичні події. Закон заклав підгрунтя для зародження української державної бібліографії.

В роботі вказано, що в добу Гетьманату було затверджено закон, відповідно з яким у складі Міністерства внутрішніх справ створювалось Управління в справах друку, до завдань якого належали реєстрація всіх творів друку, створення каталогів та бібліографічних оглядів цих творів. Проте основна функція цієї інституції полягала у запровадженні цензури друку.

У даному розділі в хронологічному порядку висвітлено події, пов'язані з підготовкою до прийняття законів про створення центральної державної бібліографічної установи та обов'язковий примірник видань.

Звернено увагу на роботу організаційної комісії по скликанню 1-го Всеукраїнського з'їзду бібліотекарів, що почала готувати проект створення в Києві бібліографічної установи – центру реєстрації й зберігання книжкових видань, а також наукового вивчення друкованої продукції України.

В добу Директорії УНР продовжувалась підготовка до заснування центру державної бібліографії. Наполеглива праця української інтелігенції з заснування Головної Книжної Палати завершилась затвердженням 24 і 26 січня 1919 р. Директорією УНР двох документів: *Законопроекту про утворення Головної Книжної Палати в м.Києві та законопроекту про обов'язкову надсилку друкарнями, літографіями, металографіями та іншими подібними закладами всіх видань.*

Автор зазначає, що із заснуванням Головної Книжної Палати розпочалося становлення української державної бібліографії. Цьому значною мірою сприяла організація роботи цього закладу. Важливу роль відігравала Рада Палати. За час існування Головної Книжної Палати відбулось десять засідань Ради, на яких вирішувались стратегічні питання розвитку української бібліографії та організації роботи, контролю над друкарнями, створення місцевих відділів Палати для поточного обліку друкованої продукції, складання каталогу каталогів. У результаті наполегливої праці наприкінці 1919 р. утворились філії Палати у Вінниці, Кам'янці-Подільському,

Катеринославі. Протоколи засідань стали джерельною базою для дослідження питань становлення центру державної бібліографії України.

Після ліквідації денікінцями Головної Книжної Палати у листопаді 1919 р. розвиток української державної бібліографії було загальмовано. Регулярна реєстрація творів друку відновилась в Україні у 1921 р. з утворенням Центрального Бібліографічного відділу Всеукраїнського державного видавництва, що здійснював бібліографічну реєстрацію і статистичний облік друкованої продукції, координацію бібліографічної справи в межах України. Важливим напрямом діяльності цього відділу залишалась науково-дослідна робота в галузі бібліографії та бібліографознавства.

У розділі досліджуються і виявляються особливості організації Української книжкової палати, утвореної в червні 1922 р. у Харкові на базі Центрального Бібліографічного відділу. Основним завданням залишалась поточна реєстрація творів друку. З підпорядкування Палати вилучались науково-дослідна і довідково-консультаційна робота. Було змінено не тільки програму, а й організаційну основу Палати: скорочувались її представники при відділах Всевидаву, розташованих в різних містах України, які виконували функції Палати на місцях. Це негативно вплинуло на повноту реєстрації творів друку.

Важливе значення для розвитку державної бібліографії України було прийняття декрету ВУЦВК 5 грудня 1922 р. про безкоштовну надсилку обов'язкових примірників до Книжкової палати і книгосховищ. Пізніше це положення поширювалось на місцеві книжкові палати і відділи Держвидаву.

Незважаючи на важкі умови праці в роки НЕПу, Палата продовжувала працювати. Наступна реорганізація Палати відбулась після приєднання її до Головліту.

Українська книжкова палата стала ініціатором перебудови бібліографічної роботи в СРСР, зокрема, вона сприяла створенню книжкових палат в союзних республіках. Удосконалюючи поступово свою бібліографічну діяльність, вона зміцнювала зв'язки із бібліографічними установами Західної України, а також зарубіжними установами, що здійснювали бібліографічну діяльність, бібліографознавцями, які проживали поза межами України. Таким чином, Українська книжкова палата прагнула стати єдиним бібліографічним центром української друкованої продукції, незалежно від місця їх видання. Такий підхід був зумовлений прагненням до повноти реєстрації українських видань.

У середині 20-х років завдання і функції Палати розширились. З утворенням Центрального бюро статистики друку, що здійснювало статистично-бібліографічний облік, стало можливим проводити не лише бібліографічний а й статистичний аналіз. Крім того, Українська книжкова палата здійснювала науково-бібліографічні функції з метою грунтовного дослідження бібліографічних процесів, створювала Кабінети західноукраїнської літератури та літератури періоду визвольних змагань українського народу для вивчення українських друкованих видань цієї доби.

У роботі вказано, що в 30-х роках було тимчасово припинено видання органу державної бібліографії – "Літопису українського друку", замість якого Палата готувала лише бібліографічні описи, що друкувалися в журналі "Радянський книгар". Перетворення Книжкової палати в Бібліографічний інститут призвело до певних змін функцій цього закладу.

Об'єктивні потреби розвитку державної бібліографії спонукали до поновлення "Літопису українського друку" і до реорганізації Бібліографічного інституту в Книжкову палату УРСР, що стала координаційним центром України в галузі державної бібліографії.

На початку Великої Вітчизняної війни бібліографічна робота здійснювалась в Уфі, куди тимчасово було евакуйовано генеральний алфавітний каталог. Після поновлення у Харкові роботи Книжкової палати було відновлено реєстраційно-облікові та інші її функції.

У 50-70–х роках Книжкова палата підпорядковувалась різним міністерствам і відомствам, проте її функції залишались незмінними.

Робиться висновок, що протягом досліджуваного періоду відбувалось удосконалення функцій і структури Української книжкової палати як єдиного центру державної бібліографії України .

У другому розділі "Державна реєстрація книжкової продукції України" висвітлено питання бібліографічної реєстрації українських видань друку до утворення державної бібліографічної установи, розглянуто основні критерії відбору книжкових видань для реєстрації в органах державної бібліографії, узагальнено багаторічний досвід реєстраційної роботи і створення бібліографічної продукції Книжкової палати України.

До 1917 р. державна реєстрація творів друку в Україні офіційно не проводилась. Україна не мала своєї державності і була поділена на частини між Росією і Австро-Угорщиною. Спроби організації поточної бібліографічної реєстрації в Україні мали приватний і регіональний характер. Реєстрація видань, що вийшли на терені

України, здійснювалась відповідними установами цих держав.

Книги в "Книжной летописи" (1907–1917) розміщувались за мовами, спочатку подавались видання російською мовою, а далі – іншими, в тому числі й українською. Книги, видані в Україні російською мовою, були представлені в єдиному алфавіті прізвищ авторів і перших слів назв анонімних видань. При такому розміщенні матеріалу пошук українських видань російською мовою ускладнюється через необхідність мати додаткові відомості про місце видання з урахуванням змін, що відбулись з того часу в назвах багатьох міст та інших населених пунктів України та інших відомостей про книгу. Книги українською мовою вміщувались в "Летописях" у розділі "На малороссийском наречии". У цю групу видань входила і книжкова продукція українською мовою, видана у Варшаві, Москві, Петрограді та інших містах Росії. Для зручності користування "Книжная летопись" цих років подавала до кожного з номерів іменний і предметний допоміжні покажчики, а також мала зведені покажчики за півріччя.

Після 1917 р. "Книжная летопись" розширила видові межі друкованої продукції і почала реєструвати, поруч з книжковою продукцією, ноти і плакати, листівки і заклики, відозви і карти всіма мовами видань, у тому числі і видані в Україні. У 1918 і 1919 рр. структура "Книжной летописи" залишається без змін. Українські видання російською мовою вміщувались серед російськомовних видань, а книги українською мовою вміщувались під рубрикою "На украинском языке".

Державна бібліографічна реєстрація в Австро-Угорщині почала здійснюватися з 1853 р. Списки друкувались на сторінках щотижневої газети "Oesterreichische Blätter für Literatur und Kunst" як додаток до газети "Oesterreichisch-Kaiserlichen Wiener-Zeitung". У 1853–1859 рр. реєстрація проводилась у спеціальниму журналі "Bibliographisches Central-Organ des Oesterreichischen Keiserstaats herausgegeben im hohen Auftrag des K.K.Ministeriums der Iuneru". З 1860 р. до 1922 р. реєстраційні функції виконувало видання Спілки австро-угорських книгопродавців "Oesterreichisch-Ungarische Buchhändler-Correspondenz".

Дослідження засвідчило, що підгрунтям для зародження української державної бібліографії були методика опису і бібліографічні покажчики Росії і Австро-Угорщини.

У розділі зазначено, що організація Головної Книжної Палати дала можливість започаткувати в Україні державну бібліографічну

реєстрацію. З випуском "Літопису українського друку" починається новий етап в історії державної реєстрації в Україні, що характеризується регулярним виданням літописів і щорічників книг, удосконаленням методики державної реєстрації. Друкована продукція України реєструвалась у періодичних виданнях Української книжкової палати: "Літопису українського друку", "Літопису друку. Книги", "Літопису книг"; в щорічниках: "Літопису друку УСРР", "Літопису друку УРСР. Книги", щорічнику "Книги УРСР", а також у додатках до журналу "Радянський книгар". У цих виданнях вміщувались також інструктивні матеріали щодо методики відбору та реєстрації книжкової продукції. Наприкінці 20-х років Українська книжкова палата основну увагу приділила рекомендаційній бібліографії. "Літопис українського друку" поступово почав замінюватись друкованими картками. Ці зміни, запроваджені з ініціативи М.Годкевича, гостро критикував Ю. Меженко, який виявив недоліки у роботі Палати, що призвели до припинення випуску "Літопису українського друку". Літопис знову почав регулярно виходити (один раз на місяць) з 1935 р. До нього входила література всіма мовами, що випускалась в Україні.

Палата у своїй роботі також використовувала й інструктивно-методичні матеріали Всесоюзної книжкової палати, що певною мірою обмежували відбір матеріалів до літопису і спонукали до запровадження радянської цензури державної бібліографії. Книжкова продукція періоду Великої Вітчизняної війни була відображена в літописах друку, виданих на початку 50-х років. Це дозволило ліквідувати прогалини в реєстрації українських друкованих видань.

З 1958 р. Книжкова палата почала видавати бібліографічний бюлетень "Нові книги УРСР" з метою оперативної інформації про видання нової літератури в Україні. В ньому матеріал розташовувався в систематичному порядку за уніфікованою схемою класифікації для органів державної реєстрації.

Робиться висновок, що наприкінці 60–х років практично була сформована система органів державної бібліографії, в яких Книжкова палата намагалась найбільш повно зареєструвати всі види друкованої продукції України.

У роботі виявляються критерії відбору видань для реєстрації в органах державної бібліографії, що протягом 1924 - 1969 рр. неодноразово змінювались. Проте основний зміст державних бібліографічних покажчиків складали книги, випущені державними видавництвами і що мали ціну, а також видання для широкого розповсюдження.

В середині 20-х років Книжкова палата намагалась якнайширше інформувати про книжкову продукцію України. Не входили до "Літопису" тільки матеріали вузьковідомчого призначення (типові статути, договори, членські і розрахункові книжки, торгово-промислові каталоги та ін.) та рекламного характеру. Списки книг вміщувались до номерів "Літописів" в порядку їх виходу у світ. Проаналізовано особливості відображення книжкової продукції в ті роки: до "графіки" відносились книги, в яких графічний матеріал займав певне, не завжди основне місце. Серед них були технічні атласи, діаграми, проекти, альбоми. Листівками укладачі "Літопису українського друку" вважали видання з обмеженою кількістю сторінок (не більше 4), без обкладинки і титульного аркушу.

"Літопис українського друку" інформував про книжкову продукцію України. Відображенню не підлягали книги без зазначеної ціни і офіційно-документальна література. У 30-х роках розширився відбір книжкових видань для літописів, куди увійшла вузьковідомча, офіційно–документальна і нормативна література.

У дослідженні відзначено, що Українська книжкова палата у довоєнний період при відборі видань для "Літопису друку. Книги" керувалась інструктивно-методичними матеріалами Всесоюзної книжкової палати з власними доповненнями. Відбір літератури встановлювався за зовнішніми ознаками друкованих видань та їх змістом, що давало можливість запроваджувати цензуру. У наступні роки до інструктивних матеріалів з відбору книжкових видань вносились зміни і доповнення, пов'язані з соціально-економічними і політичними подіями.

Аналіз бібліографічних покажчиків і відповідних інструктивно–методичних матеріалів дає можливість стверджувати, що друковані органи державної бібліографії, в яких реєструвались українські друковані видання, постійно удосконалювали зміст, структуру, методику відбору видань, відзеркалюючи розвиток українського суспільства.

Нагромаджений Українською книжковою палатою значний досвід у реєстрації і відображенні друкованої продукції України у своїх виданнях, є базою для теоретичного обгрунтування і розробки сучасних принципів відбору видань для органів державної бібліографії.

У третьому розділі "Методика бібліографування в державних бібліографічних посібниках" розглянуто еволюцію правил бібліографічного опису книжкової продукції в органах державної бібліографії Української книжкової палати, досліджено зміни, що відбувались у структурі державних бібліографічних

посібників. Методика опису в органах державної бібліографії за період їх видання постійно удосконалювалась і видозмінювалась. Формування правил бібліографічного опису книг стосувались повноти і порядку подання елементів записів, супроводження шифрами, предметними рубриками і визначниками виду друкованої продукції, засобу друку.

У дисертації зазначається, що після 1917 р. виникла необхідність здійснення цілого ряду заходів у галузі бібліотекознавства і бібліографії – формування бібліотечних фондів, створення каталогів, організація державної реєстрації всієї друкованої продукції, що видавалась в Україні. Зі створенням Головної Книжної Палати на правах відділу палати було засновано Бібліографічний інститут, який займався розробкою теоретичних питань книгоопису, класифікації, бібліографії.

Проаналізовано діяльність Бібліографічного інституту–відділу, директор якого Ю.Ковалевський розробив правила книгоопису "Правила карткографії". Вони відрізнялись від попередніх документів наявністю нового принципу опису – запровадженням опису творів мовою оригіналу. Інструкції, якими користувались до започаткування Головної Книжної Палати, вимагали орієнтації при складанні опису виключно на титульну сторінку, її оформлення, що не завжди давало можливість розкрити зміст твору. Часто опис перенасичувався чималою кількістю зовнішніх ознак, несуттєвими деталями. Це відображалось в англо-американських правилах книгоопису, в правилах Міжнародного бібліографічного інституту.

У 30-х роках бібліографічний опис у літописах здійснювався за каталографічною інструкцією Української книжкової палати. На відміну від англо-американської інструкції було прийнято за правило здійснювати опис книг мовою оригіналу, що значною мірою спрощувало методику бібліографічного опису.

Палата постійно працювала над удосконаленням бібліографічних описів, до яких вносились доповнення і методичні пояснення. З випуском карток централізованої каталогізації бібліографічний опис у літописах і друкованих картках був ідентичним. Після утворення Всесоюзної книжкової палати в 1936 р. у виданнях державної бібліографії союзних республік починають впроваджуватись єдині методи систематизації матеріалу. З цього часу Українська книжкова палати почала користуватися у своїй роботі розробками Всесоюзної книжкової палати.

Структура літописів і щорічників Палати тісно взаємопов'язана з розміщенням та систематизацією бібліографічних записів в основному тексті. За час існування "Літописів" їх структура і

порядок розміщення бібліографічного матеріалу, схеми класифікації, що застосовувались, неодноразово зазнавали змін. З роками відбувалась диференціація за видами видань, змінювались схеми класифікації в розділах, зокрема присвячених суспільно-політичним і соціально-економічним наукам.

У методичних розробках Української книжкової палати, Всесоюзної книжкової палати відображена радянська методологія класифікації літератури в поточних інформаційних виданнях книжкових палат, що забезпечувала розміщення матеріалу відповідно до тогочасного рівня розвитку науки, техніки і культури, а також надавала можливість для оперативного пошуку.

Особливу увагу приділено аналізу довідкового апарату державних бібліографічних покажчиків, що супроводжував усі видання державної бібліографії, які містили відомості про книги. Протягом перших трьох років допоміжні покажчики до "Літопису українського друку" складалися за півріччя. Згодом ця система порушилась і покажчики складались то до кількох номерів, то щоквартально, що позначалось на їх якості і ускладнювало користування ними.

Іменний покажчик застосовували в Книжковій палаті УРСР уже з перших видань літописів українського друку. Через деякий час в описи книг (в тому числі і художніх творів) вносились предметні рубрики, які застосовувались також в друкованих бібліографічних картках, що видавались Палатою. Тому, згодом покажчик за ознакою змісту був замінений предметним покажчиком. До систематичних покажчиків у передвоєнні роки Палата складала лише "Покажчик назв творів художньої літератури" та "Покажчик авторів, складачів, упорядників і Personalia" за мовами, враховуючи потреби користувачів. Різноманітне використання у довідково-бібліографічній роботі знайшов допоміжний покажчик серій для зручності користування літописами, оперативного пошуку видань.

Методика складання кожного з допоміжних покажчиків у певній мірі залежала і визначалася наявністю інших допоміжних покажчиків у "Літопису". У 20-ті і частково в 30-ті роки окремі покажчики соціального і читацького призначення, а згодом і предметний покажчик, складались на основі перегляду книжок, які вміщувались у державні бібліографічні покажчики, що забезпечувало повноту державної реєстрації. Всі інші допоміжні покажчики складались на базі бібліографічного опису джерел. Тому обсяг матеріалу, який відображав допоміжний покажчик, залежав не тільки від прийнятої методики відбору матеріалу для цих покажчиків, а й інколи

знаходився в прямій залежності від застосованих в "Літопису" методів бібліографічного опису і матеріалу, який аналізувався.

Зроблено висновок, що в процесі еволюції органів державної бібліографії сформовано раціональну структуру бібліографічних посібників, методику їх укладання.

ВИСНОВКИ

1. Обгрунтовано на підставі запровадження до наукового обігу нових архівних матеріалів та опублікованих документів основні етапи становлення та розвитку української державної бібліографії: від 1910 р., часу утворення Бібліографічного бюро при Бібліографічній комісії НТШ і до 1917 р., часу заснування Архівно-бібліотечного відділу – зародження української державної бібліографії; від 1917 р. до 1919 р., – становлення центру державної бібліографії – Головної Книжної Палати; від 1919 р. до 1920 р. – етап організаційної невизначеності; від 1921 р. до 1922 р. – утворення Центрального Бібліографічного відділу Всевидаву за часів більшовицького уряду; від 1922 р. до 1924 р. – становлення Української книжкової палати в Харкові – єдиного центру державної бібліографії України; від 1924 р. до 1936 р. – етап самостійного розвитку державної бібліографії; від 1936 р. до 1969 р. – етап розвитку української державної бібліографії під впливом радянської ідеології.
2. Досліджено, що організація Головної Книжної Палати започаткувала в Україні державну бібліографію і вперше поставила справу реєстрації видань друку під контроль державної установи. З випуском у 1924 р. Українською книжковою палатою "Літопису українського друку" починається новий етап в історії розвитку державної бібліографії в Україні, що характеризується регулярним виданням літописів і щорічників книг, становленням та розвитком державної бібліографічної реєстрації книг, що зазнавала постійних змін протягом досліджуваного періоду і залежала від політичного та економічного становища країни, рівня розвитку видавничої галузі.
3. Доведено, що основними критеріями відбору видань для реєстрації в органах державної бібліографії були формальні та ідеологічні, що неодноразово змінювалися протягом

досліджуваного періоду.

4. Розкрито еволюцію правил бібліографічного опису книжкової продукції в органах державної бібліографії за 1919–1969 рр. виявивши, що методика опису в органах державної бібліографії постійно удосконалювалась, завдяки чому опис ставав більш раціональним, орієнтованим на зміст видання, змінювався порядок подання елементів записів, їх повнота, супроводження шифрами, предметними рубриками, визначниками виду друкованої продукції, засобів друку.
5. Досліджено, що структура державних бібліографічних покажчиків і розміщення записів на книжкову продукцію у виданнях державної бібліографії змінювались залежно від ідеологічних установок і розвитку суспільних наук і спрямовувались на повне відображення друкованих видань, відповідно схемам класифікації, раціональне використання допоміжних покажчиків. Спостерігалась диференціація за видами і типами видань, схеми класифікації віддзеркалювали радянську ідеологію.

Результати дослідження та виявлені критерії відбору видань, сформовані правила бібліографічного опису книг в органах державної бібліографії, наявна структура державних бібліографічних покажчиків, запроваджена методика складання довідкового апарату утворюють фундаментальне теоретичне і практичне підгрунтя для розвитку бібліографознавства в Україні і впровадження новітніх інформаційних технологій в українській державній бібліографії.

ПУБЛІКАЦІЇ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. *Сенченко*[4] *Н.М.* Книжкова палата України. Становлення державної бібліографії. – К.: Книжкова палата України, 1999. – 116 с.
2. Книжкова палата України (1919–1998 рр.): Наук. – допом. бібліогр. покажч. / Уклад. П.М.Сенько, В.В. Журавльова, Н.М. Сенченко. – К.: Книжкова палата України, 1999. – 184 с.
3. *Чухно Н.М.* Історія Книжкової палати України // Вісник Книжкової палати. – 1996. – №1–2. – С.22–25.
4. *Чухно Н.М.* Історія Книжкової палати України (продовження) // Вісник Книжкової палати. – 1996. – №3. – С.20–23.
5. *Чухно Н.М.* Історія Книжкової палати України (продовження) // Вісник Книжкової палати. – 1996. – №4. – С.33–35.

[4] У 1997 р. прізвище Чухно змінено на Сенченко.

6. *Чухно Н.М.* Історія Книжкової палати України (продовження) // Вісник Книжкової палати. – 1996. – №5. – С.22–24.
7. *Чухно Н.М.* Початок державної реєстрації книг і брошур України // Вісник Книжкової палати. – 1997. – №1. – С.26–28.
8. *Чухно Н.М.* Еволюція бібліографічного опису книжкової продукції (1922-1941 рр.) // Вісник Книжкової палати. – 1997. – №4. – С.30–32.
9. *Чухно Н.М.* Еволюція бібліографічного опису книжкової продукції (1922-1941 рр.) (продовження) // Вісник Книжкової палати. – 1997. – №5. – С.28–30.
10. *Чухно Н.М.* До 80-річчя заснування Книжкової палати України. Початок // Вісник Книжкової палати. – 1998. – №1. – С.5–8.
11. *Чухно Н.М.* Початок харківського періоду // Вісник Книжкової палати. – 1998. – №2. – С.3–6.
12. *Чухно Н.М.* Харківський період // Вісник Книжкової палати. – №3. – С.6–9.
13. *Чухно Н.М.* Харківський період // Вісник Книжкової палати. – №4. – С.5–7
14. *Сенченко Н.М.* История становления национальной библиографии Украины // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: Т. 2. Материалы конф., Судак, Авт. Респ. Крым, Украина, 6 – 14 июня 1998 г. / 5-я Междунар. конф. "Крым 98". – М.: ГПНТБ России, 1998. – С.706.

Сенченко Н.М. Історія становлення та розвитку державної бібліографії України (1919 – 1969 рр). Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.08 – книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство. Київський національний університет культури і мистецтв Міністерства культури і мистецтв України. Київ, 1998.

Дисертацію присвячено дослідженню історії становлення та розвитку державної бібліографії України (1919–1969 р.). У роботі розглянуто історію створення та організацію роботи Головної Книжної Палати в Києві, Української книжкової палати в Харкові, вивчено багаторічний досвід державної реєстрації українських друкованих видань і створення бібліографічної продукції, розкрито основні критерії відбору книжкових видань для реєстрації в органах державної бібліографії, простежено еволюцію бібліографічного опису книжкової продукції України, розкрито структуру державних бібліографічних покажчиків та формування системи їх довідкового

апарату.

Ключові слова: державна бібліографія, державний бібліографічний посібник, книга, видання, бібліографічний пошук, бібліографічна інформація, Книжкова палата, державна реєстрація, органи державної бібліографії, бібліографічний опис.

Сенченко Н.Н. История становления и развития государственной библиографии Украины (1919 – 1969 гг). Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.08. – книговедение, библиотековедение и библиографоведение. Киевский национальный университет культуры и искусств Министерства культуры и искусств Украины. Киев, 1998.

Диссертация посвящена исследованию истории становления и развития государственной библиографии Украины (1919–1969 гг.). В диссертации рассмотрена история создания и организации работы Главной Книжной Палаты в Киеве, Украинской книжной палаты в Харькове, изучен многолетний опыт государственной регистрации украинских печатных изданий и создания библиографической продукции, раскрыты главные критерии отбора книжных изданий для регистрации в органах государственной библиографии, отслежено эволюцию библиографического описания книжной продукции Украины, раскрыты структура государственных библиографических указателей и принципы формирования системы их справочного аппарата.

Ключевые слова: государственная библиография, государственное библиографическое пособие, книга, издание, библиографический поиск, библиографическая информация, Книжная палата, государственная регистрация, органы государственной библиографии, библиографическое описание.

Senchenko N.M. The history of formation and development of state bibliography of Ukraine (1919–1969). Manuskript.

The dessertation is for scientific candidate's degree of history sciences on speciality 07.00.08 – bibliology, library science and bibliography. Kyiv national university of culture and arts of Ukraine. Kyiv, 1998.

Dessertation is devoted to the problems of formation and development of state bibliography of Ukraine (1919–1969). On the basis of analysis archives materials this investigation shows the preconditions and peculiarity creation of Book Chamber of Ukraine and the structure, work's organization, financial and personnel ensuring of central

bibliographic establishment are given. Investigation includes the history of creation, work's organization of Main Book Chamber in Kyiv, the main stages of formation of the centre of state bibliography: 1)1917–1919 (preparing and forming Main Book Chamber); 2)1919–1920 (the period of uncertainty organization); 3)1921–1922 (creation and activities of Central Bibliographic Department Allpublishing (Vseviduv); 4)1922–1924 (creation of Ukrainian Book Chamber in Kharkov – the only centre of state bibliography of Ukraine); 1924 – 1936 (the period of independent creation of the bibliography); 1936 – 1969 (the period of creation of Ukrainian state bibliography under the influence of Soviet ideology).

A number of archives were introduced to scientific use, connected with the formation of the centre bibliography. It was studied the experiment of long standing of the state registration of the Ukrainian published editions and the creation of bibliographical production, which with the appearance in 1924 "Chronicle of Ukrainian press", took the character more definite and periodical. From that time the bibliographic magazines "Chronicles" and yearlies of books – printing organs of national bibliography are published. Book production of Ukraine was included into periodical editions: "Chronicle of Ukrainian printing", "Chronicle of Printing. Books", "Chronicle of Books"; yearlies: "Chronicle of the USSR printing", "Chronicle of the USSR printing. Books"; yearly "Books of the USSR and also in additions of the magazine "Soviet booklover". The man criterion of edition's selection for chronicales was discovered which was through again more than once depending on ideological and economic policy in different stages of development of the Ukraine. It was established, that the main substance, content of chronicles and yearlies always included books, which were published by the publishing house for a wide spreading.

It has been traced evolution of bibliographical description for book production of Ukraine in state organs in 1924–1969. The method of description in chronicles was continually improved, therefore the description was becoming more rational, orientated on edition contents, it was changed the order of elements of registrations, their completeness, accompaning by codes, subject headings, indexes of printed matter type, printing technigue, etc. It was investigated the change of structure of state bibliographical manuals and forming the system of their reference tools.

The results of investigation and analysis of changes of edition's choosing criteria, book bibliographical description rules in state bibliographical organs, structure of state bibliographical indexes, method and structure of refference tools give an important theoretical and practical base for introduction of new information technologies in state bibliography in society of today.

It was determined in dissertation, that for 50 years of its development the state bibliography have passed a number of stages, that are closely related to definite social and political, and economical factors, development of publishing, library and bibliographic activities, have achived important successes in state registration of Ukrainian printed editions and preparing of bibliographical production.

Key words: state bibliography, state bibliographical manual, book, edition, state bibliographical search, bibliographical information, Book Chamber, state registration, organs of state bibliography, bibliographical description.

Підписано до друку 25.05.99.
Формат 60x90/16. Ум. друк. арк. 1,0. Обл.-вид. арк. 0,75.
Наклад 100 пр. Зам. 77.
Книжкова палата України. 253094, м.Київ, просп. Ю.Гагаріна, 27.
Тел. (044) 552-01-34.